

тництво впадає у апорії. "Адже виникає запитання: за якими метакритеріями воно має виносити судження про ці масштаби?" [14].

На внутрішню неоднорідність доби вказує і В. Вельш. "У цілому, XVIII століття є не лише добою Просвітництва, а й добою рухів, ворожих до нього, і, мабуть, найкращі просвітники – це саме ті, що однією ногою стояли в іншому таборі" [15].

Екземплярний аналіз окремих класичних авторів модерну часто взагалі викликає сумнів у правомірності вживання словосполучення "класична етика", на стільки різними виявляються як вихідні постулати, так і сам характер розгляду теоретичних проблем. Але включення окремих теорій в широкий культурний та інтелектуальний контекст доби все ж таки дозволяє говорити про істотну єдність загальних світоглядних та методологічних настанов. Під "класичною етикою" в даному дослідженні розуміється загальна орієнтація та "ідейна стилістика" мислення, характерна для доби модерну. Сукупність ідей та уявлень, настанов і мисленневих навичок, характерних для цього періоду, хоча і мали змістовні відмінності, але в цілому являли собою цілісність та смислову єдність.

1. *Беляева Е. В.* Нравственные ценности эпохи постмодерна // Философия и социальные науки. – 2010. – № 1. 2. *Мальковская И. А.* Много-

УДК 1 (091)

В. Ю. Омельченко, студ., КНУТШ

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ Й ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОГО ВЧЕННЯ К. НЕВОЛІНА

У статті досліджуються історико-філософські джерела формування філософсько-правового вчення К. Неволіна, зокрема погляди на філософію права Канта та Гегеля.

Ключові слова: філософія права, свобода, примус, рівність.

В статті досліджуються історико-філософські істини формування філософсько-правового вчення К. Неволіна, в частині, воззрения Канта і Гегеля на філософію права.

Ключевые слова: философия права, свобода, принуждение, равенство.

This article investigates the historical and philosophical origins of the formation of philosophical and legal doctrine K. Nevolina, in particular, views of Kant and Hegel to the philosophy of law.

Keywords: philosophy of law, freedom, coercion, equality.

Історико-філософська реконструкція поглядів К. Неволіна ілюструє становлення філософії права в університеті св. Володимира, а зміст енциклопедії права відкриває практичне та теоретичне значення законів. Для ґрунтовного вивчення постаті К. Неволіна у ретроспективі історії філософії необхідно збагнути суть та основні передумови, які вплинули на формування його філософсько-правових поглядів. Дослідження історико-філософських джерел формування вчення К. Неволіна є необхідним задля ілюстрації його обізнаності з провідними європейськими тенденціями, та актуалізації його провідних ідей у сучасному філософсько-правовому дискурсі.

Метою розвідки є дослідження історико-філософських джерел та теоретичних засад формування філософсько-правового вчення К. Неволіна (І. Кант, Г. Гегель).

К. О. Неволін (1806–1855) є яскравим представником університету Св. Володимира, до 1843 року мислитель читав лекції з енциклопедії законодавства в межах університету.

Основними теоретичними джерелами поглядів вченого стали правові погляди відомого кодифікатора законів М. М. Сперанського, також історико-філософські погляди І. Канта, Г. Гегеля, які були критично перемислені мислителем.

Так, у першій частині роботи "Метафізики звичаїв" [1], Кант формулює раціональне поняття права, "яке має значення вищого нормативно – критичного масш-

ликий Янус открытого общества: Опыт критического осмысления ликов общества в эпоху глобализации. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – С. 60. 3. *Федотова В. Г.* Модернизация "другой" Европы. – М., 1997. 4. *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну / пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; послесл. А. Филиппова. – М.: Прогрес-Традиция, 2000. 5. *Рогожа М. М.* Социальная мораль: коллизии минимализма: монография. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2009. – С. 52. 6. *Беляева Е. В.* Метаморфозы нравственности: динамика исторических систем нравственности / Е. В. Беляева. – Минск: Экономпресс, 2007. – С. 288–297. 7. *Вельш В.* Наш постмодерный модерн / пер. з нім. А. Л. Богачова, М. Д. Култаєвої, Л. А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 91. 8. *Гусейнов А. А.* Этика и мораль в современном мире. (Вступительные заметки к теме конференции) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2001. – № 1. – С. 18–26. 9. *Хоркхаймер М., Адорно Т.* Диалектика просвещения [Текст]: философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т. В. Адорно; пер. М. Кузнецов. – М.: Медиум; СПб.: Ювента, 1997. 10. *Макинтайр А.* После добродетели: Исследования теории морали / пер. с англ. В. В. Целищева. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – С. 56. 11. *Апресян Р. Г.* Идеальные истоки новоевропейского понятия "мораль" // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2001. – № 1. – С. 36–48. 12. *Макинтайр А.* После добродетели: Исследования теории морали / пер. с англ. В. В. Целищева. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – С. 56. 13. *Гусейнов А. А.* Этика и мораль в современном мире. (Вступительные заметки к теме конференции) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2001. – № 1. – С. 18–26. 14. *Гюсле В.* Моральная рефлексия та розпад інституцій. До діалектики просвітництва та антипросвітництва // Гюсле В. Практична філософія в сучасному світі / пер. з нім., прим. та післям. А. Ермоленка. – К.: Лібра, 2003. – С. 55. 15. *Вельш В.* Наш постмодерный модерн / пер. з нім. А. Л. Богачова, М. Д. Култаєвої, Л. А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 94.

Надійшла до редколегії 14.03.12

табу для будь-якого позитивного законодавства" [2] та наводить наступну дихотомію права: "право – це сукупність умов, згідно з якими волевиявлення однієї особи може бути поєднаним з волевиявленням другої особи на підставі загального закону свободи" [2]. Кант намагається обґрунтувати апріорну значущість правових принципів та проілюструвати спосіб застосування апріорних принципів до правової емпірії. Ідея свободи є ключовим поняттям у вченні про право.

Кант вживає поняття *Willkür* – волевиявлення, як реалізація волі у зовнішніх подіях. В дійсності волевиявлення індивідів утворюють проблемне поле, яке можна врегулювати тільки послуговуючись правом. Поняття права має зважати на три аспекти: 1) право стосується тільки зовнішніх практичних стосунків між особами, їхні вчинки можуть впливати одні на одних; 2) поняття права враховує тільки відношення між волевиявленнями осіб; 3) до уваги не береться зміст волевиявлення, певні емпіричні цілі кожного з індивідів, де наявна суб'єктивна оцінка, яка не може носити загальнозначущий характер, а тільки форма взаємовідношення волевиявлень, закон це форма [2]. Право є необхідним, пов'язаним з повноваженням примусу. Правовий примус є раціонально виправданим зовнішнім примусом, який уможлиблює свободу кожного індивіда.

У роботі "Про прислів'я: «Це може бути слухним для теорії, але не годиться для практики»" [3] наводить

наступне потрактування: "право є обмеженням свободи кожного індивіда за умови її узгодження зі свободою кожного іншого індивіда наскільки це можливо на підставі загального закону". Право засноване на принципі свободи при цьому смисловим пунктом є ідея спільності (*ein gemeinsames Wesen*), яка утверджує спільний інтерес всіх громадян, навколо чого вони і об'єднуються.

Канту вдалося говорити про морально-правовий дискурс, а також розрізнення двох сфер раціональності – теоретичної і практичної. Також І. Кант проголошує принцип універсалізму як вимогу розуму, універсальний закон охоплює право-примус (легітимний – як вимога розуму) – співіснування свобод. Таким чином, громадянський стан, розглядається Кантом виключно як правовий, який є заснованим на трьох апіорних принципах:

- ✓ "свободі кожного члена суспільства як людини";
- ✓ "його рівності з кожним іншим як підданим";
- ✓ "самостійності кожного члена спільноти як громадянина" [3].

Це є закони на підґрунті яких і можливе утворення держави, у відповідності до вимог чистого розуму.

В основі правової спільноти Канта закладений не одиничний принцип, інтерес однієї особи, а інтерес більшості, який здатен виражати ідею спільності. Поняття спільної волі включає в себе поняття зовнішньої свободи, рівності і єдності волі всіх, і самостійність складає умову цієї єдності, це і є основний закон, який може виходити тільки від спільної волі народу і називається першопочатковим договором. Той, хто має право голосу в цьому законодавстві називається громадянином.

Ці апіорні принципи і є основою громадянського, правового ладу і встановленням ідеї спільності. Цей договір є ідеєю розуму, закони які видаються мають виходити з волі цілого народу, тобто постулюється принципова здатність кожного долучатися до правових відносин в суспільстві шляхом своїх дій. Право має бути кожному забезпечено, право є вищим принципом із якого мають виходити усі максими, які стосуються суспільства. Головного принципу "спільності" не можна досягти за умов суб'єктивних оцінок, його можна досягти послуговуючись принципом універсальності, тому усілякі емпіричні цілі не входять до сфери права, а стосуються приватного життя кожного з членів суспільства. У будь-якому суспільстві необхідна повинність механізму державного ладу за примусовими законами, але разом з тим необхідним також є дух свободи. К. Неволін критикує принцип примусу у площині права Канта, і зважає на те, що такий формалізований принцип нівелює право як таке, його ціннісний вимір.

Засновуючи буття права на можливості примусу, Кант тим самим позбавляє людей сподівання побачити коли-небудь досконале здійснення ідеї права. Саме здійснення ідеї права, його реалізація є надважливим для вітчизняного мислителя. Для К. Неволіна, більш прийнятною є позиція Гегеля, аргументацію якого він і поділяє.

Для Гегеля лише розумне є дійсним, мислячи істота мислячи усвідомлює себе мислячою і думки її мають дійсність. Філософія є розглядом безумовного саморозвитку думки. Чисте мислення в якому виникають для нас один за іншим всі предмети все існуюче і є за Гегелем діяльність самого безумовного. Поділяючи усю філософію на логіку, філософію природи та філософію духу, Гегель відносить філософію права до філософії духу, яка складається з трьох відділів: філософії духу суб'єктивного, філософії духу об'єктивного, філософії духу абсолютного.

"Філософська наука про право має своїм предметом ідею права – поняття права і його здійснення" [4]. Філософія духу об'єктивного, або філософія права має сво-

ім предметом ідею права, тобто поняття права і здійснення цього поняття. Право своєю основою має духовну сторону людини і волю свободну, система права є царинною волею свободи, яка здійснилася, світ духу розвинутий ним із себе самого постає як друга природа.

Ідея права як предмет філософії права означає єдність поняття права і буття права. Не можна сказати точно який з цих напрямків є домінуючим, в цьому і полягає його перевага. Такий підхід знищує також розподіл, який до цього був пануючим між правом і мораллю і обидва ці види діяльності Гегель поєднує в одне ціле. Також знищує розподіл між правом та політикою. Право є справжнім лише тоді коли воно втілює той розум, який притаманний народному духові. В даному аспекті слід зауважити, що не кожне з народних переконань є власне "правом" [5]. Для К. Неволіна система Гегеля представляє внутрішню цілісність. Основний недолік Гегеля, К. Неволін вбачає в тому, що ця філософія занадто знаходиться під впливом свого часу. Вона занадто мало приписує важливості і значущості духу інших часів і віків, і саме в цьому полягає її недосконалість.

У правовій системі Гегеля, право постає як буття свободи. Він критикує позицію Канта, вважає принцип універсальності права – негативним. Йдеться насамперед про обмеження як можливість існування формального права. Форма раціоналізації якоїсь раціональності не може проявити себе через соціальні інститути – об'єктивний дух. У позиції Канта зберігається розрив між дійсністю і раціональністю (*Sein und Sollen*).

Мета Гегеля – подолати прірву між дійсністю і раціональністю. З метою цього він вводить поняття *Sittlichkeit*, яке варто трактувати як втілення об'єктивного духу, сукупності інститутів, як "габітуалізацію" наших добрих намірів, як сферу здійснення їх в дійсності, шляхом соціальних інститутів. В основі моралі – універсальна раціональність, ідея реалізації поняття в дійсності, ідея права є свобода, внутрішній зміст, який розгортається. Завдання права – втілитися на рівні свободи, втілення свободи є позитивним наслідком. Свобода може бути втілена, коли існує сукупність інститутів, що є принципом реалізації в дійсності. Завдання філософа спостерігати іманентну динаміку породження сенсів.

Завдання права – здійснити свободу, не декларативно (це не розумне суспільство), а реальну, яка втілюється і функціонує. У Канта, право – тільки розмежування свобод. Для Гегеля справжнє розуміння свободи – у віддачі себе іншому, в тому аби бачити в іншому себе. Філософія Канта дає речам зовнішнє визначення не пов'язане з собою. Суть спекулятивного мислення полягає в тому, що ми можемо розуміти щось виходячи за межі, убачаючи предмети. Гегель критикує Канта і наголошує, що негативна свобода – не право, а заборона. У Канта всупереч чуттєвості постає розум.

У Вступі до "Філософії права" [6] Гегель наводить таку дихотомію, "філософська наука про право має своїм предметом ідею права – поняття права і його здійснення", (§1 "Die philosophische Rechtswissenschaft hat die Idee des Rechts, den Begriff des Rechts und dessen Verwirklichung zum Gegenstande") [7]. Поняття і його існування є необхідними, тобто не тільки ідея, але і механізм її реального втілення і функціонування. "Єдність наявного буття... є ідея, ... як повне взаємопроникнення" [6]. Поняття і його здійснення складають єдність, повну реалізацію, (так в §1 "Der Begriff und seine Existenz sind zwei Seiten...") ідея права є свобода, і істинне її розуміння досягається лише тоді, коли вона пізнається в її понятті і наявному бутті цього поняття ("...Die Idee des Rechts ist die Freiheit, und um wahrhaft aufgefaßt zu werden, muß sie in ihrem Begriff und in dessen Dasein zu erkennen sein") [7].

Підґрунтям права є духовне начало, його "... висхідна точка – воля, яка свободна; свобода складає її субстанцію і визначення, система права є царством здійсненої свободи, світ духу..." [8]. Дух визначення, засобом якого він в своєму розвитку рухається вперед – від почуття через уявлення до мислення, це шлях породження себе як волі, яка у якості практичного духу є істиною інтелекту.

Свободне і є воля, "воля без свободи – пусте слово, так як свобода дійсна лише як воля, як суб'єкт" [8]. Відмінність між мисленням і волею – відмінність між теоретичним і практичним відношенням, вони не представляють собою двох здатностей, воля є особливий спосіб мислення. Кожне уявлення (*Vorstellung*) є "... узагальнення, а воно належить мисленню. Узагальнити дещо – означає помислити його. Я є мислення і разом з тим всезагальне. Теоретичне наявне в практичному, їх не можна представити собі роз'єднаними. У волі наявні – елемент чистої невизначеності або чистої рефлексії я в себе, це "... безмежна безкінечність абсолютної абстракції або всезагальності, чисте мислення самого себе" [8].

Право полягає в тому, що наявне буття взагалі є наявне буття свободної волі. Право є свобода як ідея [9].

Запропоноване визначення Канта у роботі ("Метафізичні начала вчення про право") суть якого зводиться до обмеження моєї свободи, з метою співіснування моєї свободи зі свободами усіх інших людей. Гегель вбачає це визначення негативним, таким, що утверджує обмеження, частково позитивне визначення, всезагальний або так званий закон розуму – "відповідно свавілля одного свавілля іншого – зводиться до формальної тотожності і закону протиріччя". В такому визначенні права (ще від часів Руссо) наявний погляд, згідно з яким субстанційною основою має бути воля "не як в собі і для себе суцзя, розумна воля, ... а як особливий індивід, як воля одиничного, з властивим їй свавіллям". Тобто, для Гегеля це є неприйнятним, аби всезагальне, розумна воля, істинний дух був заміщений одиничним, індивідуальним началом, якому від природи властиве свавілля. Якщо такий принцип буде прийнятий, то розумним може бути тільки те, що обмежує цю свободу, що є "... не іманентно розумним, а лише зовнішньо формальним, всезагальним".

Формалізм права виникає із "... відмінностей між ступенями в розвитку поняття свободи". Кожна ступінь розвитку ідеї свободи володіє своїм власним правом, оскільки вона є наявне буття в одному з її визначень [9].

Ідея права є свобода, сфера об'єктивного духу постає як ідеальна правова дійсність – об'єктивація форм права і свободи. Субстанція, сутність духу є свобода, суб'єктивний дух свободний в собі, але не для себе. Коли дух свободний не тільки в собі, але і для себе – це об'єктивний дух, де свобода набуває форму об'єктивної реальності, форму наявного буття. Ідея права як предмет філософії права означає єдність поняття права і наявного буття права, яке ми отримуємо у ході здійснення, об'єктивації поняття права.

Свою концепцію філософії права Гегель потрактує як філософську науку про право, відміну від юриспруденції, яка займається позитивним правом (законодавством) і має справу лише з протиріччями. Поняття права саме поглиблюється і рухається від абстрактного до найвищого, тобто до конкретно істинного. Право полягає в тому, що наявне буття взагалі є наявне буття свободної волі. Свобода складає субстанцію і основне визначення волі. В тому, що свободно і є наявність волі, оскільки мислення і воля відрізняються одна від одної не як дві різні здатності, а як два способи – теоретичний і практичний, однієї і тієї ж здатності мислення. Поняття "право" вживається в трьох основних значен-

нях: 1) право як свобода (ідея права); 2) право як певна ступінь і форма свободи (особливе право); 3) право як закон (позитивне право).

1. На ступені об'єктивного духу, де увесь розвиток визначається ідеєю свободи, "свобода" і "право" виражають єдиний смисл.

2. Система права як царина реалізованої свободи представляє собою ієрархію особливих прав. Кожна ступінь самозаглиблення ідей свободи, і відповідно, конкретизації поняття права є певним наявним буттям свободи, відповідно і особливим правом. Ці "особливі права" обмежені і можуть вступати у взаємні колізії або суперечності. Більш конкретне "особливе право" первинніше і сильніше за абстрактне.

3. Право як закон (позитивне право) є одним з "особливих прав". Перетворення права в собі в закон шляхом законодавства надає праву форму всезагальності і справжньої визначеності. Предметом законодавства можуть бути лише зовнішні сторони людських відносин, але не їх внутрішня сфера [10]. Гегель визнає, що зміст права може бути викривленим або спотвореним в процесі законодавства, тому не все дане у формі закону є право. Абстрактне право представляє собою першу ступінь в русі поняття права від абстрактного до конкретного. Це право абстрактно свободної особистості. Абстрактне право має той смисл, що в основі права лежить свобода окремої людини, особистість обумовлює правоздатність. Абстрактне право представляє собою абстракцію і голу можливість всіх наступних більш конкретних визначень права і свободи. На цій стадії позитивний закон ще не виявив себе, його правовий сенс припадає на розуміння принципу "...будь особою і поважай інших у якості осіб". Гегель відмежовується від версії договірної теорії держави, оскільки вважає, що договір виходить із свавілля окремих осіб, договір можливий за умов рівності.

Важливим моментом вчення про абстрактне право є судження про неправду (обман, примус, злочин). Злочин – свідоме порушення права як права, і покарання приводить до конкретизації поняття права, до моралі. На цьому рівні, кожна особа абстрактного права стає суб'єктом свободної волі, вперше набувають значення мотиви і цілі вчинків суб'єкта. Лише у вчинку суб'єктивна воля досягає об'єктивності і відповідно, сфери дії закону, сама по собі моральна воля не піддається покаранню. Абстрактне поняття означає, що всі визначення, які містяться в ньому, суть тільки в собі і ще не розвинуті в самих себе в тотальність. Особистість починається тільки на цьому рівні, оскільки суб'єкт має самосвідомість. В особистості є знання себе як предмета, який перебуває в тотожності з самим собою. "Індивіди і народи ще не володіють особистістю, допоки вони ще не досягли цього чистого мислення і знання про себе" [11]. Дух має предметом і цілю себе абстрактне і свободне Я і таким чином є особою, для себе суцзя, або абстрактна воля є особа.

Особа відмінна від суб'єкта, бо суб'єкт лише можливість особистості. Особистість має правоздатність і складає поняття і саму абстрактну основу абстрактного і тому формального права. Звідси "... веління права проголошує: будь особою і поважай інших у якості осіб" [11].

Абстрактне право є "гола можливість і тому є дещо формальне..." [11]. По відношенню до конкретного вчинку, абстрактне право є лише можливість і визначення права постає лише як дозвіл або повноваження. Внаслідок абстрактності, необхідність цього права обмежується негативним – не порушувати прав особистості. Тому існують лише правові заборони, в основі таких відносин закладена заборона. Для особи, яка здатна приймати рішення, обмеження суб'єктивного порядку є

суперечливими. Право є безпосереднім наявним буттям, яке надає собі свободу безпосереднім чином: 1) володіння, яке є власністю; свобода абстрактної волі взагалі; 2) особа, відрізняючи себе від себе, відноситься до іншої особи, і обидві вони володіють одна для одної наявним буттям тільки як власники, за умов спільної волі і збереження їх прав; 3) воля в своєму співвідношенні з собою, відмінна як річ, як зовнішню волю, відмінна від себе і протилежна собі як в собі і для себе суціль – неправу, злочин [12].

Критикує Канта за розподіл права на речове, особисте, особисто-речове, такий крок, який привносить не впорядкованість, а плутанину. Для Гегеля є очевидним, що тільки особистість має право на речі, і тому особистісне право можна розуміти як річ, як зовнішню волю до свободи. Це речове право є правом особистості. Стосовно римського права, людина може бути особою лише володіючи певним статусом. Римське право є не право особи як такої, а право особливої особи.

У Канта особисті права – це права, які виникають із договору, за яким я беру на себе зобов'язання щонебудь виконати, як тільки у особи з'являється таке право, все одно назвати таке право особистим не можна. Адже усякий вид права належить лише особі, і право засноване на договорі є право не на особу, а на де-що зовнішнє. "Особа має дати собі зовнішню сферу своєї свободи, аби бути як ідея" [13]. Розумність власності полягає не в задоволенні потреб, а в тому що знімається гола суб'єктивність особистості. Лише у власності особа виступає як розум. Слово річ (Sache) має декілька значень, субстанційне значення (вся справа в речі), а коли річ протиставляють особі, річ є протилежною субстанційному, лише зовнішнім за своїм визначенням. Договір обумовлює, що ті хто вступають до нього визнають одне одного особами і власниками. У договорі я володію власністю, засобом спільної волі, інтерес розуму полягає в тому, аби суб'єктивна воля стала більш всезагальною.

Договір виходить зі свавілля, тотожна воля, яка вступає в наявне буття засобом договору є ним покладеною є спільною; предметом договору є одинична зовнішня річ. Саме тому не можна підводити під поняття договору шлюб, як це у Канта. Взагалі привнесення договірних відносин, як і відносин приватної власності привнесли плутанину в державному праві і дійсності. У договорі наявні дві тотожні волі, обидві з яких особи, які прагнуть залишитися власниками, відповідно договір виходить із свавілля особи, що і є висхідною точкою договору [14].

Розумне призначення людини за Гегелем – жити в державі. Держава не базується на договорі, передумовою якого постає свавілля, держава залишається цілою в собі і для себе. Договір є формальним в тому випадку, коли необхідні дві згоди на дві речі, я хочу набути власність і відмовитися від власності. Реальним є той договір, в якому кожний здійснює все – "... відмовляється від власності і набуває її, залишаючись в самій відмові власником. Формальним є той договір, за яким лише одна сторона набуває власність або відмовляється від неї" [14].

Неправо є видимістю сутності, яка покладає себе як самостійну. На цьому рівні постає видимість для права, але не для мене. Другий вид неправу – обман. Я представляю іншому видимість як право. Коли я вдаюся до обману право є для мене видимістю. Третій вид неправу є злочин. Який є неправу в собі і для мене, де я прагну неправу і не звертаюся навіть до видимості права [15]. Різниця між злочином і обманом полягає в тому, що в обмані в формі його здійснення ще закладено визнання права, чого немає у злочині. Правові колізії, в

якій зазіхання на річ виходять з правової основи і складає сферу громадянської правової суперечності, наявне визнання права як чогось всезагального і вирішального, таким чином, що річ має належати тому, хто має на це право. Суперечність стосується лише підведення речі під власність тієї або іншої зі сторін. У сторін визнання права пов'язано з протилежним особливим інтересом і протилежним поглядом. Те, що є в собі право має певне підґрунтя. За своєю природою кінцеве і особливе припускають випадковості, відповідно і виникають колізії. Право в собі на відміну від права як особливого і наявного суцільного визначено у якості такого якого вимагають, у цій якості воно є суб'єктивним і ілюзорним. Таке всезагальне, зведене всезагальною волею до чогось ілюзорного, що здається на рівні договору як зовнішня спільність є обманом [15]. Обман полягає в тому, що право покладено як суб'єктивне і таке що здається.

Справжнє неправу представляє собою злочин, в якому немає поваги ані до права в собі, ані до права, яким воно мені здається, порушуються дві сторони, об'єктивна та суб'єктивна [15]. Людину можна примусити до чогось фізично, її зовнішню сторону, але не свободну волю. До першого примусу належить порушення дією або бездіяльністю договору засобом невиконання умов згоди або правових обов'язків. Абстрактне право є примусовим правом, оскільки неправу по відношенню до нього є насилля над наявним буттям моєї свободи, відповідно збереження цього наявного буття на протиположне насилля є зовнішньою дією, яка здатна зняти те перше насилля.

Держава не є договір, а захист і забезпечення життя і власності індивідів. Державу необхідно затвердити зі згоди окремих людей, волінні одиничної людини [16]. Покарання певного злочину, має носити характер справедливості, такого що карає, а не помсти. В праві воля має своє наявне буття у зовнішньому, воля має мати також це наявне буття у внутрішньому, вона має бути для себе самої суб'єктивністю.

Надзвичайна сила здійсненої Гегелем реконструкції у "Філософії права" в ній можна віднайти й античну та християнську спадщину, й звернення до модерних концепцій природного права та до ідей англосаксонських мислителів чи Монтеск'є [17]. Гегелівська філософія могла бути потрактована як легітимізація процесу секуляризації модерних суспільств, як істина християнської держави; відмінність між громадянським суспільством і державою дозволяє подолати антиномію античної чесноти й модерної торгівлі, перетворюючи цивільний і політичний стан на гарант та істину "права на суб'єктивну свободу" [17], на якому ґрунтується модерний світ.

Громадянське суспільство звертається до вищої цілості, яку буде представлено у формі держави. Саме вона дозволяє людині вести універсальний спосіб життя. Будучи точкою, в якій звершується найбільший розкол між частковим та індивідуальним, громадянське суспільство також уможливорює "вищу цілість індивідуальності" [17], яка становить увесь сенс модерності. В іншому місці Гегель показово відзначає, що громадянське суспільство є привілейованим тереном розвитку культури (Bildung).

Отже, в філософії права Гегеля ми вбачаємо тотожність розумного і дійсного, право є наявним буттям свободної волі при цьому свобода складає основне визначення волі. Закон це конкретна форма вираження права. Привносить три головних рівня свободної волі і розвитку права: абстрактне право, мораль, моральнісність. Відповідно абстрактне право лише перша ступінь в русі та сходженні поняття права від абстрактного до конкретного, це право абстрактно-свободної особистості, тобто правоздатної. Абстрактне право – є абстракцією і

голою можливістю всіх наступних більш конкретних визначень права і свободи. На цій стадії позитивний закон ще не виявив себе, а його еквівалентом є формальна правова схема: "будь особою і поважай інших у якості осіб". Для Гегеля важливим є врахування багатоманіття проявів життя, суспільних процесів, враховує значення інтерсуб'єктивного простору, повагу до інших осіб.

У Канта право виражає принцип універсальності, співіснування свобод, регламентування стосунків між людьми. Домінуючим є принцип *ratio*, він не враховує іншу особливість людської природи, а саме психологічні нахили, чуттєві схильності. Людина є полем боротьби цих двох начал, і раціонального і чуттєвого, тому таке звуження, обмеження не може повноцінно пояснити про тонкі грані їх взаємовідношень. К. Неволін критикує принцип примусу у площині права Канта, і зважає на те, що такий принцип нівелює право як таке, його ціннісний вимір. У правовій системі Гегеля, право постає як буття свободи. Він критикує позицію Канта, вважає принцип універсальності права – негативним, право як заборона не є повноцінним; йдеться насамперед про обмеження, як можливість існування формального права. У Канта розрив між дійсністю і раціональністю (*Sein und Sollen*). Мета Гегеля – подолати цю прірву між дійсністю і раціональністю. З метою цього він вводить поняття *Sittlichkeit*, яке варто трактувати як втілення об'єктивного духу, сукупності інститутів, як "габітуалізація" наших добрих намірів, як сфера здійснення їх в дійсності, шляхом соціальних інститутів. В основі моралі – універсальна раціональність, ідея реалізації поняття в дійсності, ідея права є свобода, внутрішній зміст, який розгортається. Завдання права – втілитися на рівні свободи, втілення свободи є позитивним наслідком. Свобода може бути втілена, коли існує сукупність інститутів, що є принципом реалізації в дійсності. Завдання права – здійснити свободу, не декларативну (це не розумне суспільство), а реальну, яка втілилася і функціонує.

У Канта, право – тільки розмежування свобод [18]. Для Гегеля справжнє розуміння свободи – у віддачі себе іншому, в тому аби бачити в іншому себе. Отож, в філософії права Гегеля ми вбачаємо тотожність розумного і дійсного, право є наявним буттям свободної волі при цьому свобода складає основне визначення волі. Закон це конкретна форма вираження права. Привноситься три головних рівня свободної волі і розвитку права: абстрактне право, мораль, моральнісність. Для Гегеля важливим є врахування багатоманіття проявів

життя, суспільних процесів, враховує значення інтерсуб'єктивного простору, повагу до інших осіб.

Філософія права необхідна як ланка практичної філософії, яка запитує про значущість і виправдання правил і норм. Наше суспільне буття є врегульованим та передбачає необхідність дотримання правил, відповідно філософія права необхідна для пояснення суперечливості взаємостосунків між людьми, значенню їх свободи та практичному зрізу соціальних зносин. Люди за своєю природою є вільними, тому мета права полягає у встановленні таких правил взаємовідносин в інтерсуб'єктивній спільноті, які б при цьому зберігали право кожного на свободу [19].

Погляди К. Неволіна [20] в контексті його наукового доробку мають цінність та значення для сучасників, оскільки відкривають перспективність та актуальність історико-філософського підходу у дослідженні питань філософії права. Не декларативний припис, а втілення в дійсності – основна умова функціонування розумного суспільства. На цьому рівні ми вбачаємо вплив Гегеля для якого декларативні приписи без їх реалізації та утвердження в суспільних інституціях є ознакою не розумних суспільств. Тільки усвідомивши внутрішню значущість і необхідність закону його дотримання і виконання є можливим. Чітко встановлені приписи законів без усвідомлення їх необхідності залишаються лише приписами, саме тому, К. Неволін вважає правду (сув'язь понять істини, справедливості) серцевиною закону, і апелює до людей як моральних істот.

1. Кант И. Метафизика нравов в двух частях // Сочинения : в 6 т. / [под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Озейрмана]. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4(2). 2. Баумейстер А. О. Философия права : навч. посіб. – Вінниця : О. Власюк, 2007. – С. 60, 62. 3. Кант И. О поговорке "Может быть, это верно в теории, но не годится для практики" // Сочинения : в 6 т. / [под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Озейрмана]. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4(2). – С. 79. 4. Гегель Г. В. Ф. Философия права. – М. : Мысль, 1990. – С. 7. 5. Циплеліус Р. Философия права : підручник / пер. з нім. Причепій Є. М. – К. : Тандем, 2000. – С. 103. 6. Гегель Г. В. Ф. Философия права. – М. : Мысль, 1990. – С. 59. 7. Hegel Georg Wilhelm Friedrich. Grundlinien der Philosophie des Rechts (Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse. Zum Gebrauch für seine Vorlesungen). 8. Гегель Г. В. Ф. Философия права. – М. : Мысль, 1990. – С. 67, 68. 9. Там же. – С. 89, 90. 10. Там же. – С. 15. 11. Там же. – С. 98. 12. Там же. – С. 99. 13. Там же. – С. 101. 14. Там же. – С. 131. 15. Там же. – С. 140, 141. 16. Там же. – С. 148. 17. Рено Філіп. Громадянське суспільство / пер. А. Репи ; за ред. С. Йосипенка і В. Артюха // Європейський словник філософії: Лексикон неперекладностей. Том перший. – К. : Дух і літера. – С. 321. 18. Kant Immanuel. Kritik der praktischen Vernunft. – Hamburg : Felix Meiner Verlag, 2003. 19. Theo Mayer-Maly. Rechtsphilosophie. Springer Rechtswissenschaft. – Wien, 2001. 20. Неволін К. А. Энциклопедия законоведения. Т. I. – К., 1839.

Надійшла до редколегії 20.03.12

О. І. Предко, д-р філос. наук, проф., КНУТШ

РЕЛІГІЙНА ВІРА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ПІДҐРУНТЯ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглядається проблема релігійної віри як екзистенційного конструкту формування цілісної особистості, її світоглядних настанов та діяльності. Підкреслюється, що екзистенційний потенціал релігійної віри уможливує віднаходження людиною тієї "точки опори", завдяки якій відбувається її самоактуалізація.

Ключові слова: довіра, стійкість релігійної віри, знання, впевненість, екзистенційний потенціал.

В статье рассматривается проблема религиозной веры как экзистенциального конструкта формирование целостной личности, ее мировоззренческих установок и деятельности. Подчеркивается, что экзистенциальный потенциал религиозной веры способствует нахождение человеком той "точки опоры", благодаря которой происходит ее самоактуализация.

Ключевые слова: доверие, устойчивость религиозной веры, знание, уверенность, экзистенциальный потенциал.

The article considers the problem of religious faith as existential construct form of whole person, her worldview and activities. It is emphasized that the existential potential of religious faith allows finding a person of the "fulcrum" through which it has self-actualization.

Keywords: trust, stability of religious belief, knowledge, confidence, existential potential.

В умовах сучасних глобалізаційних процесів, коли предметний зміст ціннісного світу людини, яка знаходиться в постійному пошуку, все більше урізноманітнюється, стає нестійким, неузгодженим, мінливим, коли

актуалізується можливість отримання абсолютних істин розуміння буття, все частіше людина вдається до пошуку ірраціональних систем світовідчуття, які б залучали її до абсолютного сенсу, граничних основ рефлекс